SETÉNYI JÁNOS: Harc a középiskoláért. Educatio, 1992

E könyv piacra kerülésével a magyar társadalomtudomány egy új, izgalmas műve jelent meg.

A nyolcvanas évek legjelentősebb szakigazgatási és ágazatpolitika-elemzési sikerkönyvei, mindannyiunk által forgatott szerény kivitelű, de meghatározó jelentőségű kéziratai és tanulmányai – az oktatáspolitika és igazgatás vonatkozásában elsősorban Kozma Tamás, Lukács Péter, Sáska Géza, Halász Gábor, Nagy Mária, Darvas Péter, Kelemen Elemér, Bajomi Iván írásaira gondolunk – a weberianizmus-neoweberianizmus paradigmájának „meghódítását", „újra birtokba vételét" végezték el. Setényi János – ezen kutatások eredményeit maradéktalanul hasznosítva – új paradigmát keresett és bizonyos értelemben teremtett.

Az oktatással foglalkozó igazgatási illetve ágazatpolitikai alrendszer kutatásában ez annál is nagyobb érdem, mert még kiiktathatatlanul közöttünk van, megingathatatlan pozíciókkal rendelkezik a weberit megelőző értékvezérelt paradigma is. Az ún. pedagógia paradigma, mely – hasonlatosan a más szakigazgatási vagy szakpolitikai ágakban feltalálható ideologikus töltésű paradigmákhoz – neohumanista, szocialista, keresztény stb. értékvilágot tételez és ahhoz méri az iskola és az oktatáspolitika létező valóságát.

Ezzel szemben szakértői-weberiánus érvelés, mely az elmúlt másfél évtizedben igazgatási szakemberek, szociológusok és oktatáspolitika kutatók szinte kizárólagos eszköze lett az ideológiákkal szemben, abból az alapfeltevésből indul ki, hogy „az oktatási rendszerek átalakulási folyamatainak belső törvényszerűségeiről nyerhető egy olyan értékmentes tudás, melyet a szakértők képesek szakszerű technokratikus módon közvetíteni az oktatáspolitikai döntéshozóknak."

Setényi János két érvelési pont mentén lép túl ezen a paradigmán. Egyrészt bemutatja, hogy a makropolitikai, történelmi adottságok által leginkább meghatározott ágazati térben sem különíthető el az „egyetlen és legésszerűbb szakszerű út" egy-egy oktatáspolitikai probléma megoldására; másrészt: „a szakértők egyetlen elemzett reform esetében sem voltak a rendszerintegrációs „techné" semleges közvetítői, hanem csoportjaik maguk is jól leírható oktatáspolitikai érdekeket követtek."

A szerző sajátos módon két – egymásnak is ellentmondó – politikai közhelyet cáfol munkájában. Egyfelől azt, hogy míg a pártállami berendezkedésben a „tudományos tervezés" a meghatározó, addig a modern demokratikus államban a politikai erők versengése alakítja a politikát; másfelől ennek fordítottját is, azaz hogy míg a pártállamban a párközpont voluntarista és ideologikus politikai túlhatalma elnyomja a szakmai ésszerűség megfontolásait, addig ezek a nyilvánosság viszonyai között, a demokratikus államokban többé-kevésbé győzedelmeskednek.

Setényi János kimondva-kimondatlanul nemcsak a weberianizmus hihetetlenül kemény kritikáját adja – az értékmentes hivatalnoki szakszerűség létezésének cáfolatával és az érdekalapú cselekvés túlsúlyosságának bizonyításával – hanem Karl Popper „nyitott társadalom" elméletét is történeti kritika alá veszi.

Mégpedig nem pusztán elméleti politológiai, „tojásfejű" okoskodással – ezen a módon igazán nem újdonság Poppert kritizálni – hanem a Kelet és Nyugat európai oktatási rendszerek elmélyült ismeretével. *Setényi János* eddigi munkásságából (melynek magyar nyelvű része az Oktatáskutató Intézet „Kutatás Közben" füzetsorozatában illetve a Magyar Pedagógia és a Pedagógiai Szemle számaiban jelenik meg 1989 óta) kitűnik, hogy körülbelül 10 európai ország 1945 utáni oktatáspolitika-történetének alapos elemzése áll következtetései mögött. A most ismertetett kötetben a figyelemre méltó elméleti fejezeteken kívül négy modellértékű történetet olvashatunk: az elakadt modernizációjú NDK, a reformszocialista Lengyelország, a korporatív Svédország, a decentralizált- parlamentáris Anglia oktatáspolitika-történetét.

Setényi történeti elemzésből kitűnik, hogy a „nyitott" és „zárt" társadalmak közötti különbségek csak egy-egy alágazat egységnyi történetének első szakaszában, a nagypolitikai döntés megjelenésekor – adott esetben a középfok expanziójának „eldöntésekor" meghatározóak; attól kezdve fokozatosan csökken az államszocialista és a parlamentáris rendszereket jellemző tényezők (demokrácia/diktatúra) befolyása. Azaz a korrekciós és folyamatos-rendszerműködtető szakaszokban a politikai erők nyílt versengésén alapuló társadalmakban megnő a nyilvánosságtól elzárt és demokratikus legitimitással nem rendelkező csoportok belső alkuinak szerepe, a „zárt társadalmakban" viszont a szakértők vitája viszonylag szabadabbá válik, és a csoportérdekek jórésze a korábbinál nyíltabban jelenhet meg. A kétféle rendszer „hasonulni" látszik.

Ez a viszonylagos „hasonulás" – ami ma már persze nem jelentheti a nem demokratikus rendszereket legitimáló gondolatot, mint a konvergenciaelmélet egykoron – talán legfontosabb magyarázata a szakértői szerepek hasonlósága.

A „tiszta tudomány," a „logosz" eltolódása a politikai keresletnek megfelelő „techné" irányába egyaránt bemutatható az angol lélektan, a svéd oktatásgazdaságtan, a lengyel oktatásszociológia, vagy a keletnémet műszaki tudományok 1945 utáni történetének példáján. Ennek elemzésekor *Setényi* a hazai politikatudományban kevéssé használt csereelmélet (exchange theory) egy saját, piaci változatát használja. Kitűnik, hogy a politikai

„megrendelők" a felemelkedő új tudományos elitcsoportoktól – melyek egyszerre szorították háttérbe a régi tudományos elitet, a laikus politikusokat és az ideologikus értelmiséget – a demokratikus legitimációs eljárások helyettesítését várják. A kormányzati „keresletre" pedig mindig jelentkeznek a politikai piacon olyan tudományos csoportok, melyek sajátos „kínálatukkal" készek megfelelni (zárt szakértői testületek kialakításával, tudományos érvkészletet használó propagandával, közvéleménykutatások nyilvánosságra hozásával). „A szakértői bizottságok létrehozása a politikai szféra számára konfliktushordozó érdekcsoportok megkerülését és a társadalomban meglevő és ellentétes érdekek laboratóriumi körülmények közötti, elszigetelt szimulálását és ütköztetését jelenti: Lényegében ugyanezért fogadható ez el működési keretül a szakértők számára: az érdektagoltság eltolása és egyfelől társadalompolitikai know-how gyakorlása saját rendjük legitimálásának sajátos eszköze."

A korrekciós szakaszban, ahol a kisebb oktatáspolitikai lépések kihatása is csak hosszú években mérhető, nagypolitikai vonatkozása pedig a tömegkommunikáción keresztül alig érzékeltethető, a választási ciklusokban gondolkodó pártpolitika érdeklődését veszti, így a szakértők „hatalomátvétele" közel teljessé válik: hiszen míg az előző szakaszban legalább valamiféle kormányzati, pártvezetőségi akarat létezett, amelyet ők legitimáltak a „választókat képviselő parlament", a „párttagokat képviselő kongresszus" helyett, addig ebben a szakaszban már jórészt ők maguk irányítják a változtatás irányát kijelölő akaratot is.

Egy más, az adott témán messze túlmutató fogalomsort használva: az alrendszerek szempontjából, a közigazgatás, a politika a szakértők viszonya szempontjából nem a „nyitott" és „zárt" társadalmak – létező – ellentéte a leginkább meghatározó, hanem a „forradalmi" a „konszolidációs" és a „reformista" periodusoké.

Ugyanakkor azonban – és ez a könyv másik legfontosabb üzenete – a valójában nem legitim politikai tevékenység a „forradalmi" periódusokban sem kerülhető el: a mindannyiunk által ismert kampányokról van ilyenkor szó.

Nincsen tehát „értékválasztási kötelezettség", az olvasónak nem kell választania a politikailag meghatározott és a szakértői csoportérdekek által befolyásolt rendszerek között. Szembenézési kötelezettség viszont van. E könyvet – ha elolvassák a tudósok, a technokrata szakértők, a politikusok, az igazgatásban dolgozók – egyszerűen nem lehet meg nem történtté tenni.

Nagy Péter Tibor